

Stjepo Obad

Boka kotorska za prve austrijske uprave

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

UDK 354(436-89:497.16 Boka kotorska)“18“

U sukobu interesa velikih sila za istočni Jadran, koncem osamnaestoga i u ranom devetnaestom stoljeću, Bokelji su prihvatili Austriju, odnosno ugarski dio Carstva, u kojemu su Hrvatska i Slavonija. Austrijski politički vrh želio je Boku kotorsku, Dalmaciju, Kvarnerske otoke i Istru vidjeti u užem austrijskom dijelu Carstva, kako ne bi došlo do promjene u ravnoteži snaga između Austrije i Ugarske u Monarhiji. Za prve austrijske uprave, povlaštenu dio bokeljskoga društva našao se na prijelazu iz višestoljetnoga komunalnog u centralističko-birokratski sustav. Nove austrijske vlasti željele su u Boki sačuvati politički i socijalni mir i povlastice dijela Bokelja, kako bi provele reorganizaciju i reformu uprave i sudstva. U sukobu austrijskih i bokeljskih interesa, najgore su prošli pripadnici seoskoga društva, jer su i dalje ostali u feudalnim odnosima.

Gljučne riječi: Habsburška Monarhija, Boka kotorska, prva austrijska uprava, društvene reforme

Poslije gotovo četiri stotine godina života u sastavu Mletačke Republike s katoličkom i hrvatskom etničkom većinom, Boka kotorska dočekala je njezin slom 1797. s većinskim stanovništvom pravoslavne vjere, doseljenim iz gravitacijskoga zaleđa, istočne Hercegovine i Crne Gore, za mletačko-turskih ratova, osobito Morejskoga rata. Od ranoga petnaestog stoljeća Boka kotorska i Dalmacija čine jednu upravnu cjelinu s generalnim providurom u Zadru. U granicama utvrđenim 1718., pripadnici gradskoga društva žive u komunalnom sustavu, temeljenom na gradskim statutima, a stanovnici seoskoga društva u kmetskim odnosima. Staro i novo stanovništvo izvore življenja uglavnom nalazi u poljodjelstvu, stočarstvu, razmjeni dobara između zemalja u zaleđu i primorskih gradskih naselja, napose s Trstom, Venecijom i drugim jadranskim i sredozemnim gradovima.

U ratu Napoleonove Francuske s Austrijom, francuska vojska približila se Beču. Austrija je prisiljena na sklapanje primirja u štajerskom Leobenu, a Mlečani na ukidanje Velikoga vijeća i uvođenje demokratskoga uređenja u Veneciji. Razvoj slobodoumlja, poruka i tekovina Francuske revolucije, napose demokratskoga uređenja u Veneciji, unijeli su nemire i strahove u bokeljsko društvo, osobito među imućnije koji su se plašili za imetak i vlastite živote. Slobodoumniji građani nadali su se budućim pravednijim odnosima u Boki kotorskoj.

Poslije primirja u Leobenu i mira u Campo Formiu, mletački posjedi podijeljeni su između Francuske i Austrije. Pobjednička Francuska dobila je Belgiju, zapadnu obalu Rajne, lombardske posjede, krajeve bivše Mletačke Republike u Albaniji i jonske otoke. Austriji je pripala Venecija s okolicom, mletački dio istarskoga poluotoka, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka kotorska. Ovom podjelom hrvatske zemlje, osim hrvatske državnice Dubrovačke Republike, našle su se u jednoj državnoj zajednici Habsburškoj Monarhiji.

Priključenje Istre, kvarnerskih otoka i Dalmacije Austriji

Austrijske vojne snage na kopnu i moru pod zapovjedništvom generala Matije Rukavine, generala Luxignana i pukovnika Kazimira, u kojima je veliki postotak hrvatskih časnika i vojnika, zaposjeli su Istru, Kvarnerske otoke i Dalmaciju. Po naredbi Raimonda Thurna, austrijske trupe zauzele su Istru kako bi sačuvale red i mir.¹ Proglasom generala Matije Rukavine i njegovom komandom, austrijska ratna mornarica i kopnena vojska zaposjedaju Dalmaciju i otoke s ciljem da se sačuva mir i stara prava.² Svečani dočeci mnoštva naroda svih društvenih slojeva po dalmatinskim gradovima, propovijedi biskupa, *Te Deumi* i govori Rukavine u dalmatinskim katedralama, napose druženje naroda s časnicima i vojnicima hrvatskoga porijekla, svjedoče o mirnom ulasku Dalmacije u Austriju. Tome je pridonio Rukavina, koji je nagovijestio da će se Dalmacija ulaskom u Austriju sjединiti s ugarskim dijelom Carstva u kojemu su Hrvatska i Slavonija. Njegovo spominjanje Ugarske podsjećalo je plemstvo i svećenstvo na hrvatsko-ugarsku državnu zajednicu u kojoj je bila i Dalmacija do 1409. godine. Raimondo Thurn u pismu Matiji Rukavini, između ostaloga kaže, da stanovništvo Dalmacije želi upravu kakva je u Ugarskoj, cara Franju I., Austriju, Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju (Novak 1940). Kako je mislio i govorio Rukavina, tako su djelovali u Dalmaciji časnici i vojnici hrvatske etničke pripadnosti u austrijskoj vojsci. Uz njih, za prve austrijske uprave, isticali su se ugledni pojedinci iz svjetovnoga života, osobito franjevci iz Provincije Presvetoga Otkupitelja na čelu s fra Andrijom Dorotićem, koji je u franjevačkom samostanu u Dobrom izdao proglas „Narode slavni!“. Među prvima u Dalmaciji Dorotić zagovara sjedinjenje. Katoličkim franjevcima pridružuju se i pravoslavni kaluđeri, koji se u manastiru u Karinu javno izjašnjavaju za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

Prvotno anarhično stanje (Beritić 1956: 572-573),³ poslije pada mletačke države, postupno se smirivalo i preraslo u raspoloženje za priključenje Dalmacije Ugarskoj, u kojoj su Hrvatska i Slavonija. Tomu se suprotstavio austrijski politički vrh na čelu s carem, jer bi u tom slučaju prevagnuo ugarski dio Carstva i poremetila se ravnoteža u Carstvu između Austrije i Ugarske, Beča i Pešte.

Zaposjedanje Boke kotorske od strane Austrije

Privilegirani dio bokeljskoga društva žalio je za padom Mletačke Republike. Nasuprot njima slobodoumni građani radovali su se uspostavi demokratske vlasti u Veneciji koja se nije odrekla Dalmacije i Boke. Na inicijativu izvanrednoga providura u Boki kotorskoj Lorenza Soranza (Butorac 1938: 176), žitelji Dobrote i upravitelji bokeljskih komuna sazvali su skupštinu predstavnika komuna da rasprave o novom političkom stanju i odluče kako će se ubuduće držati. Na skupštini u Kotoru 22. i 23. svibnja 1797. odlučeno je da Soranzo i dalje ostane na toj dužnosti. Predstavnike komuna pratili su njihovi građani, među kojima su brojem prednjačili Rišljani. Na molbu Soranza građani su se vratili kućama, a u Kotoru je ostalo po deset predstavnika iz svake komune.

U strahu od mogućega napada francuskih jakobinaca, kao što se dogodilo u Veneciji, na drugoj skupštini predstavnika bokeljskih komuna, koju je sazvaо Soranzo, odlučeno je da Bokelji ne priznaju novu demokratsku vlast u Veneciji. Ukoliko se to dogodi, izražena je želja da se zatraži pomoć od crnogorskoga vladike. Na jednoj od sljedećih skupština izabrani su

¹ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru – 386, Tiskovine, Kut. 6, br. 28, 10. lipnja 1797. (dalje HR-DAZD).

² HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 6, br. 31, 24. lipnja 1797.

³ Autorica se osvrće i na Split 1797. i opisuje krvoproliće prilikom povratka deset tisuća vojnika, porijeklom iz Dalmacije, na čelu s Jurjem Matutinovićem, koji su poslani iz Dalmacije u Veneciju da ju brane od Francuza. Za previranja u Splitu 1797. sukobile su se suprotstavljene strane te je došlo do ubojstva Jurja Matutinovića.

Petar Luković iz Prčanja i Danilo Papković iz Herceg Novoga da pođu u Dalmaciju upoznati raspoloženje naroda. Dogovoreno je da u Zadar otputuje Petar Luković, koji je saznao da je narod za ulazak Dalmacije u Austriju, ali da bude uz Ugarsku kojoj pripadaju Hrvatska i Slavonija. Izgubljena je nada u povratak stare i uspostavljanje nove demokratske vlasti, kakva je nakratko bila u Veneciji.

Prilike u Boki kotorskoj postupno se smiruju te je došlo do sastanka predstavnika bokeljskih komuna 8. srpnja 1797., na kojemu je odlučeno da Ivan Vjekoslav Burović i dr. Luka Valerije predadu Boku Austriji (Butorac 1938: 163).

Nakon zaposjedanja Dalmacije, general Matija Rukavina s pripadnicima ratne mornarice i kopnene vojske otplovio je u Boku kotorsku. Sa sedamnaest ratnih i osam trgovačkih brodova, 22. kolovoza 1797. uplovio je u bokokotorski zaljev. Svečano je dočekan u Herceg Novom i primljen u općini, gdje mu je predana sablja na poklon. Poslije dva dana flota je doplovila u Kotor. Mnoštvo Bokelja u iskićenim mjestima i brodovima, pjesmama, klicanjima, pucnjavom i zvonjenjem zvona pozdravljali su Rukavinu i pratnju, s obje strane zaljeva, do Kotora. U kotorskoj luci oduševljeno su pozdravljeni od naroda i svećenstva i pod baldahinom je Rukavina dopraćen u katedralu, gdje su biskup i general održali prigodne govore. Potom je s pratnjom posjetio pravoslavnu crkvu u Kotoru.

General Rukavina s vojskom je produžio u Grbalj, gdje ga je u Jazi Luci dočekaо crnogorski vladika. Nakon Grblja produžio je u Budvu, također svečano dočekan kao u Kotoru. Crnogorski vladika Petar Petrović I. utjecao je na stanovnike Paštrovića i Sv. Stefana, koji su položili zakletvu vjernosti caru pred crkvom sv. Nikole u Praskvici (Butorac 1938: 164).

Ako je suditi po svečanim dočecima, izgovorenim riječima, moglo bi se reći da su uglavnom pripadnici svih društvenih slojeva prihvatili dolazak austrijske vlasti koja nije dirala u zatečene odnose. U dočecima su prednjačili Dobrota, Kotor, Prčanj i Budva. Oni pak u Đenoviću, Perastu i Risnu dolazak austrijske vojske i ulazak Boke u Austriju prihvatili su dosta hladno.

Nove austrijske vlasti nisu dobro primili bokeljske pristaše sjedinjenja Boke kotorske s Ugarskom, Hrvatskom i Slavonijom. Među tim pristašama isticali su se Miroslav Zanović iz Budve i načelnik Perasta konte Josip Visković. Ta želja izražena je i u drugim primorskim mjestima Boke, što se očitovalo u posjetu predstavnika bokeljskih općina generalu Rukavini 14. kolovoza 1797. u Rosama, na ulazu u bokokotorski zaljev. Rukavinu pozdravljaju Bokelji kao „blagodarna junaka našega istoga slavna naroda“ i „obnovitelja svoga naroda“ (Butorac 1938: 176). Dragovoljno priključenje Austriji potvrđuje i jedna predstava iz Boke upućena caru, preko Budima, s napomenom da se Dalmacija „i Boka kotorska odlučila predati previšnjoj zaštiti“. Jedna delegacija iz Boke otputovala je u Split da izrazi želje Bokelja za sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom.

Reorganizacija uprave i sudstva

Za trajanja zaposjedanja Dalmacije i Boke kotorske, generalu Matiji Rukavini povjerena je vojna i civilna vlast. Austrijski politički i vojni vrh smišljeno je povjerio te dužnosti generalu Rukavini. U zaposjedanju Istre, Kvarnerskih otoka, Dalmacije i Boke kotorske, Rukavina, časnici i vojnici hrvatskoga porijekla zagovarali su ne samo priključenje Austriji, nego i sjedinjenje Dalmacije i Boke ugarskom dijelu Carstva. To zagovaranje nije bilo u interesu uže Austrije oko koje su zemlje i narodi zapadnoga dijela Monarhije. Kada bi se sjedinila Dalmacija i Boka s Hrvatskom i Slavonijom poremetila bi se ravnoteža između ugarskoga i austrijskog dijela Monarhije. Rukavina je uspješno izvršio zadatak, ali mu je oduzeta civilna, a ostavljena vojna uprava u Dalmaciji i Boki kotorskoj.

Ministar vanjskih poslova Amadeus Thugut povjerio je civilnu upravu u Dalmaciji i Boki Raimondu Thurnu, a u Boki kotorskoj napose Thomasu Bradyju, kome su nadležni Rukavina i Thurn u Zadru. Civilnu i vojnu upravu Brady je primio 5. srpnja 1797. godine. Po javnom obećanju Rukavine, u Dalmaciji i Boki privremeno je zadržano zatečeno stanje (Pisani – Erber 1885: 71).

U početku civilne uprave Raimonda Thurna, upravna tijela u Dalmaciji i Boki su pod kontrolom pokrajinske i državne uprave u Zadru i Beču. Thurn postupno započinje s reorganizacijom zatečene upravne i sudske vlasti koje su se temeljile na gradskim statutima. Uz upravnu reformira se i sudska vlast i centralizira po austrijskom uzoru. U Zadru se osniva Zborni sud, drugoga stupnja, s obilježjem Apelacijskog suda za građanske i kaznene sporove. Osnovana je i Vlada za Dalmaciju koju čine gubernator, predsjednik Apelacijskog suda i pet vijećnika koje imenuje car (Maštrović 1959: 59). Uz Apelacijski sud u Zadru, utemeljena su i tri prvostupanjska suda u Zadru, Splitu i Kotoru.

Za povjerenika Thurna Dalmacija i Boka kotorska podijeljene su na trideset sedam općina i dvadeset dva kotara koji su nastali od većih gradskih komuna, npr. Kotora u Boki kotorskoj. Kroz proces reorganizacije upravne i sudske vlasti, za njegove kratkotrajne civilne vlasti, uspio je organizirati novi sustav po austrijskome uzoru, na svim razinama, a to su općine, kotari, vlada, gubernator, Apelacijski sud, Glavno vojno zapovjedništvo ratne mornarice. Upravna i sudska vlast je u nadležnosti gubernatora. Upravni poslovi odvojeni su od sudskih. Civilnom povjereniku je nadležna Dvorska komisija. Naredbom od 27. prosinca 1797., Thurn je, između ostaloga, potaknuo osnivanje trivijalnih škola u gradovima i gradićima Dalmacije i Boke kotorske, ali ne i selima. Nastava se održavala na talijanskom jeziku.

Raimondo Thurn bio je sposoban civilni povjerenik, što se očituje u reorganizaciji uprave i sudstva. Proglasom od 18. prosinca 1797. obavijestio je stanovnike Dalmacije i Boke da od 1. siječnja 1798. svoje molbe, žalbe, izvješća ne šalju Dvorskoj komisiji, nego prvostupanjskom i Prizivnom sudu u Zadar.⁴ Bio je odan caru i visokoj državnoj hijerarhiji. Poticao je sposobne u državnim službama. Imao je oporbu u plemstvu, svećenstvu i vojnom povjereniku Matiji Rukavini.

Nakon Raimonda Thurna, za novoga civilnog povjerenika 1799. dolazi savjetnik Giambattista Rinni. Za svoga mandata Rinni je najviše zauzet ratom, vojnim i mobilizacijskim poslovima. Za vrijeme njegove uprave mladi su ljudi izbjegavali odlazak u vojsku i rat između Austrije i Francuske. Povjerenik Rinni ne radi na reformi te se za njegove kratke vlasti u Dalmaciji upravlja na temelju dostignuća Raimonda Thurna.

Poslije Giambattiste Rinnija, za novoga civilnog povjerenika je u travnju 1801. postavljen Francesco Maria di Carnea Steffaneo. I za njegova mandata se malo učinilo na reorganizaciji uprave i sudstva. U proglasu Istranima, Dalmatincima i Bokeljima obećava upravu koja će se temeljiti na pravednosti i istini koja će donijeti napredak u trgovini na kopnu i moru. Za njegove neuspješne vlasti odnesena su neka dobra iz Dalmacije.

Za novoga civilnog povjerenika u srpnju 1802. dolazi Peter Goëss. Za njegova mandata dolazi do osnivanja okružnih sudova u Zadru, Splitu i Kotoru.⁵ Apelacijski sud odvaja se od upravno-političkih vlasti. Najavio je osnivanje Kaznenoga suda za Dalmaciju i Boku i dao prijedlog za cjelovitu upravnu i sudsku reformu. Namjeravao je reorganizirati i političku vlast, ali ga je u tomu spriječila Generalkomanda. Podržao je Thurnovu inicijativu osnivanja osnovnih škola u Dalmaciji i Boki, ali ne u selima, „vlasima“ je dovoljno da obavljaju podaničke i kršćanske dužnosti (Urlić 1919: 74). Bio je aktivan i sposoban organizator. Početkom srpnja 1804. dao je ostavku.

⁴ HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 5, br. 57, 18. prosinca 1798.

⁵ HR-HDA, Atti dell' I. R. Commissario Aulico conte di Goëss 1802-1805, svež. 2.

Posebnosti Boke kotorske u Dalmaciji

Uz Matiju Rukavinu, vojnoga i Raimonda Thurna, civilnoga povjerenika Dalmacije i Boke kotorske, car Franjo Josip I. dekretom od 22. prosinca 1797. povjerio je generalu Thomasu Bradyju vojnu i civilnu upravu u Boki kotorskoj, neovisno od Dvorske komisije u Zadru. U upravljanju Brady je bio dosta samostalan, izravno je kontaktirao s Dvorskom komisijom u Beču te vojnim i civilnim vlastima u Zadru.

Upoznavši prilike u Boki, Brady dolazi do spoznaje da među Bokeljima vlada nesnošljivost. To se zamjećuje između pravoslavaca i katolika i među žiteljima gradskih naselja u Zaljevu. Za vladiku Petra I. kaže da je „intrigant“ koji utječe na pravoslavni puk u Boki. S druge strane, između Bokelja i Crnogoraca bilo je trzavica zbog pljački pograničnih bokeljskih naselja i neutvrđene granične crte na nekim mjestima između mletačke, odnosno austrijske Boke kotorske i Crne Gore te crnogorskih političkih težnji prema Boki kotorskoj.⁶ Crna Gora se oslanjala na Rusiju, a vladika podvlačio njezinu zaštitu. Godine 1799. vladika razmišlja o sjedinjenju Crne Gore i Boke kotorske pod zaštitom Rusije. Međutim, Bokelji obiju crkava, osobito katolici, prihvatili su Austriju, jer je general Rukavina nastupio i u ime kralja Ugarske i Hrvatske i „samo pod tim naslovom su se Bokelji predali Austriji“ (Butorac 1938: 180). Da bi se spriječila anarhija i sačuvao mir, car Franjo I. bio je voljan prihvatiti stečene privilegije Bokelja u mletačkom komunalnom sustavu (Butorac 1938: 182). Peraštani i Prčanjani ljubomorno su čuvali stečene povlastice za bivše mletačke vlasti i nesnošljivi su prema Kotoranima i Dobročanima. Komunalni način življenja, nastale trzavice u Zaljevu i društveno previranje u Grblju, odnosno Župi, dovelo je do sazivanja skupštine predstavnika komuna, koja je ovlasila Tripa Hinka Gregorinu i Valerija da pođu u Beč i iznesu caru nastalo stanje i izraze želje Bokelja. Teško je bilo u Boki sačuvati mir u sukobu dva interesa, nositelja privilegija, stečenih u bivšem mletačkom režimu i težnje nove austrijske vlasti da se zavede birokratsko-centralistički sustav, koji je u Boki provodio general Thomas Brady.

Buna u Grblju 1804.

Preživjeli oblici komunalnoga života u Zaljevu i tradicijski način vladanja u seoskom društvu Grblja, nisu se mogli održati u novom austrijskom sustavu koji su u Boki najodgovornije provodili general Matija Rukavina, povjerenik Raimondo Thurn i general Thomas Brady.

Međusobna nesnošljivost posebno se očitovala u Grblju. Zavladao su krađe, međusobne prepirke i svađe. Javlja se i ubojstva, osobito u Paštrovićima, iz osвете i strančarstva. Od 1802. Grbljani se tuže na sudske sporove i podmitljivost službenika. Bunu su započeli Đuro Doljanica i Jovan Zec. Pojačana je i pljačka pograničnoga stanovništva. Za žarište bune uzima se manastir Stanjević. Crnogorski vladika utjecao je na pobunjenike, npr. na izbor novih seoskih knezova. Austrijske vlasti sa sumnjom su gledale na vladičine veze s pobunjenicima te su zagovarale osnivanje vladičanstva za bokeljske pravoslavce sa sjedištem u Kotoru.

U međuvremenu je general Thomas Brady postavljen za prvoga namjesnika Dalmacije i Boke kotorske 1804. te je došlo do javne prijetnje svima onima koji krše red, mir i sigurnost naroda (Butorac 1938: 191). U međuvremenu austrijska vojska je ušla u Grbalj te su se četiri grbljanske knežije međusobno izmirile i izabrani su novi knezovi. Đuro Doljanica i Jovan Zec prebjegli su u Crnu Goru, jer je iz nje bilo lakše buniti Grbljane u cilju priključenja ovoga dijela Boke Crnoj Gori. Mnogi pobunjenici su kažnjeni te je „prividno“ izgledalo da je buna ugašena, a tzv. „doživotni“ knezovi ukinuti (Butorac 1938: 193).

⁶ Crnogorski vladika brinuo je o Boki i pomagao Thomasu Bradyju da je Francuzi ne napadnu.

Bokeljsko društvo na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Za prve austrijske uprave bokeljsko je društvo sastavljeno od tri društvena sloja: plemstva, građanstva i seljaštva. Pripadnici plemstva žive uglavnom od nekretnina, zemlje i kuća, daća kmetova i državnih službi. Mlado građanstvo čine vlasnici brodova, pomorski kapetani, trgovci, obrtnici, državni službenici, svećenici i dr. Seoski puk u unutrašnjosti, primorskim selima i miješanim naseljima je u feudalnim odnosima prema fizičkim i pravnim osobama. Uz pripadnike plemstva, građanstva i seljaštva, žive sitni obrtnici: postolari, drvodjelci, kovači, bačvari, mesari, ribari, nosači, čistači ulica i dr. Kotor je bio poznat po proizvodnji sukna. Tako je Frane Ivanović iz Dobrote 1797. dobio dopuštenje da izvan Kotora može otvoriti radionicu sukna. Seljaci-kmetovi žive uglavnom od zemlje koja nije njihova i u svojim skromnim kućama prizemnicama, rjeđe na kat, izgrađenim od kamena, a neki sa stokom pod istim krovom.

U Boki kotorskoj žive pripadnici dviju crkava, katoličke i pravoslavne. Do mletačko-turskih ratova, u Boki je živjelo većinsko katoličko stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti. Za spomenutih ratova, osobito Morejskoga i poslije njega, doseljava se pravoslavno stanovništvo srpske i crnogorske etničke pripadnosti iz istočne Hercegovine i Crne Gore i čini većinu, osobito na prostoru između Risna i Herceg Novoga i u Grblju, odnosno Župi. Među pravoslavcima je i skupina pravoslavaca grčkoga porijekla, koji s većinskim pravoslavicima nisu u dobrim odnosima.

Razvoj bokeljskoga pomorstva

Na početku prve austrijske uprave, Boka kotorska imala je četrdeset šest velikih brodova.⁷ Najviše brodova i pomorskih kapetana imaju Perast, Prčanj, Dobrota i Topla kraj Herceg Novoga. Bokeljski brodovi trguju s jadranskim i sredozemnim lukama i zemljama, Trstom, Venecijom, dalmatinskim lukama, Sirijom, Egiptom, Maltom, talijanskim, grčkim, turskim i albanskim lukama, Ulcinjem i Skadrom. Izvozi se koža, soljeno i suho meso, vlaški sir, loj, suhe smokve, lovorovo zrno i svijeće lojanice u Maltu. Mnogi bokeljski domovi i crkve, tih godina, obogaćeni su umjetninama donesenim iz svijeta od strane domaćih pomoraca. Osobito je za Bokelje bio privlačan Trst u koji se, između ostaloga, uvozi maslinovo ulje, pršut i stari bakar.

Raimond Thurn 1798. izdao je proglas stanovnicima Dalmacije, Boke kotorske i Istre da se ubuduće na maslinovo ulje i vino plaća izvozna taksa.⁸ Koncem devedesetih mnogi bokeljski brodovi su napadnuti i pljačkani od francuskih i engleskih gusara.⁹ Da bi se obranili, ubuduće su se brodovi naoružavali s dvanaest, šesnaest do dvadeset topova. Austrijske vlasti su bile prisiljene 1804. osnovati u Trstu komisiju za likvidaciju počinjenih šteta. Tih godina

⁷ Navodimo nekoliko istraživača čiji se podaci o broju brodova tih godina u Boki Kotorskoj međusobno ne slažu. Ernest Becker navodi da je u Boki 1805. bilo tristo devedeset devet brodova duge plovidbe. Vladan Đorđević tvrdi da je Boka 1804. imala tristo patentiranih brodova, a G. Brodmann navodi da je u Boki 1805. bilo tristo devedeset sedam velikih brodova. Pavao Butorac spominje četiristo patentiranih i dvjesto devedeset nepatentiranih brodova. Niko Luković pak donosi zanimljive podatke da je Boka 1805. imala tri tisuće mornara i dvjesto trideset osam kapetana duge plovidbe, a Ignjatije Zloković navodi da je te godine Boka imala devedeset šest brodova duge plovidbe (Becker 1875: 33; Đorđević 1914: 147; Brodmann 1821: 341; Butorac 1938: 161-63; Luković 1930; Zloković 1962). Na temelju navedenih podataka Vjekoslav Maštrović prosuđuje da Boka kotorska 1804. nije imala više od dvjesto četrdeset šest brodova velike duge obalne plovidbe (Maštrović 1964: 555).

⁸ HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 7, br. 10, 6. ožujka 1798.

⁹ Godine 1801. francuski gusari su opljačkali dva prčanjaska broda, a treći odvezli u Jakin. Opasno je bilo ploviti na prostoru između Korčule i Budve, te su tršćanske trgovačke tvrtke naoružavale bokeljske brodove koji su pratili u plovidbi druge brodove.

bokeljski brodari najviše su novac ulagali u opravak i obnovu trgovačkih brodova i prijevoz roba. Novac su najviše obrtali na tršćanskom i venecijanskom tržištu.

Uz francuske i engleske pljačke brodova, u nekoliko navrata, te više godina, bokeljski, budvanski, dubrovački i korčulanski brodovi bili su u karanteni zbog pojave zaraze u turskoj Albaniji. Naime, Zdravstveno poglavarstvo u Veneciji je obznanilo da se u Skadru i Draču javila zaraza i da su Boka kotorska, Dubrovnik i Korčula u kontumaciji. Zaraza se proširila i zdravstveno stanje naroda u turskoj Albaniji se pogoršalo. Venecijansko poglavarstvo donijelo je drugu odluku kojom se zaustavlja razmjena roba s Bokom kotorskom, Herceg Novim, Budvom, Korčulom i Dubrovnikom i da brodovi, osoblje i roba budu u karanteni četrnaest dana.¹⁰ Međutim, zaraza se i dalje širila, što je potaknulo Poglavarstvo u Veneciji da se bolje zaštiti na način da je uvelo karantenu u trajanju od dvadeset jedan dan za sve brodove koji dolaze iz Boke kotorske, Budve, Dubrovnika i Korčule.¹¹

U lipnju 1805. zaraza u turskoj Albaniji se smanjila, a zdravstveno stanje u narodu postupno se poboljšavalo. Venecijansko Zdravstveno poglavarstvo je smanjilo karantenu na sedam dana za brodove koji su dolazili iz Boke kotorske i spomenutih gradova.¹² I Vlada za Dalmaciju u Zadru objavila je odluku Zdravstvenoga poglavarstva u Veneciji. Za prve austrijske uprave više puta se provodila karantena na brodove, osoblje i robu od sedam do dvadeset jedan dan, što je svakako utjecalo na ukupan pomorski promet Boke s prvorazrednim trgovačkim partnerom na Jadranu.

Prve javne osnovne škole

Do dolaska prve austrijske uprave u Boki kotorskoj nije bilo javnih osnovnih škola svjetovnoga obilježja. Po naredbi civilnoga povjerenika Raimonda Thurna 23. prosinca 1797., u gradovima i gradićima Dalmacije i Boke kotorske počele su se otvarati prve trivijalne škole (Urlić 1919: 19, 72; Butorac 1938: 195). Organizacija osnovnih škola u Boki i Dalmaciji usklađena je prema onima u Austriji koje se prvi put javljaju sredinom osamnaestoga stoljeća. Austrijske škole imaju svjetovno obilježje, a u Boki i Dalmaciji su pod nadzorom crkve.

Prve osnovne škole u Boki kotorskoj otvorene su u Kotoru, Herceg Novome i Budvi. One su radile po tzv. Felbingerovu zakonu u Austriji iz 1774., koji je poznat kao „Opći školski red za njemačke normalne i trivijalne škole u svim carsko-kraljevskim nasljednim zemljama“ (Zaninović 1968: 33). Za civilnoga povjerenika Petera Goëssa objavljen je „Nacrt o školstvu u Dalmaciji“ 1804. godine. Uz osnovna znanja, učenici su dobivali pouke iz poljodjelstva, napose iz pomorstva, korisna za djecu iz primorskih naselja Boke koju će ta znanja orijentirati prema moru i pomorstvu. Nastavni jezik u školama je talijanski.

Uvođenje novina u tradicijsku kulturu Boke kotorske

Tradicijska kultura Boke kotorske ima višestoljetno trajanje i kontinuirano je vezana za katoličko stanovništvo hrvatske etničke, odnosno nacionalne pripadnosti. Doseljavanjem pravoslavnoga stanovništva, od šesnaestoga stoljeća, srpske i crnogorske etničke pripadnosti i nacionalne opredijeljenosti, cjelovita bokeljska kultura postaje raznovrsnija i bogatija. Po svemu sudeći, tijekom vremena mnoge obitelji, osobito siromašnije, pogotovo u selima, nisu mogle slijediti tradiciju prilikom rođenja, smrti i crkvenih blagdana te su priželjkivale

¹⁰ HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 7, br. 17, 21. svibnja 1978.

¹¹ HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 8, br. 83, 24. travnja 1805. i HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 8, 89, 30. svibnja 1805.

¹² HR-DAZD-386, Tiskovine, Kut. 7, br. 89, 30. svibnja 1805.

da dođe do smanjenja tradicionalnih obveza. Tako se Topaljska općina obratila Thomasu Bradyju da im pomogne u tom pogledu.

General Brady je, između ostaloga, naredio da se prigodom obilježavanja krsnoga imena u kuću pozove župnik koji će blagosloviti stol i obitelj, a ne rođaci i prijatelji, kako je to uobičajeno u mnogim mjestima Boke kotorske.

Svadba u Boki dugo bi se pripremala, nekoliko dana veselilo se i trošilo. Mnoge siromašne obitelji malo su imale, ali bi tih dana, da ne zaostaju za drugima, gotovo sve potrošili. Brady uvodi novinu, a sastoji se u tomu da se u kuću ne donose darovi nego da se za ukućane i goste pripremi samo objed.

Sljedeća novina očituje se u donošenju darova prilikom raznih događanja u obitelji. Savjetuje se da se darovi ubuduće donose samo za Uskrs, najveći blagdan u obje crkve, i za rođenja djeteta, tako značajnoga datuma u životu svake osobe i obitelji (Butorac 1938: 194).

Prilikom smrti člana obitelji, pokojnika ispratiti od kuće do crkve, sve drugo odbaciti, a prisutnima ponuditi samo rakiju. Savjetuje se da rođaci pokojnika ostanu u kući njegove rodbine samo jedan dan.

Tko se ne bi držao ove naredbe predviđena je kazna u visini od dvadeset pet forinti koji se ulažu u općinsku i seosku blagajnu i namjenjuju općem dobru.¹³

Oživjelo crkveno graditeljstvo

Za prve austrijske okupacije Boke kotorske zapaža se nastavak gradnje crkava u nekim primorskim mjestima Boke. Tako su, primjerice, Peraštani nastavili s gradnjom svoje nove župne crkve sv. Nikole 1800., koju su započeli graditi davne 1713. godine. Naime, peraška općina je sklopila ugovor s Jeronimom Piccom, koji ju je trebao dovršiti. Međutim, to se nije dogodilo, u Općini je nestalo novca te su u pomoć priskočili peraški pomorci, pogotovo pomorski kapetani u Perastu, Genevi, Carigradu i drugi darovatelji.

I u Prčanju se nastavilo s radom na crkvi Pohođenja Bl. Marije. Naime, radovi su započeli 1789. godine. Završne radove su financijski pomogli mjesni trgovci i pomorci.

U Savini došlo je do gradnje pravoslavne crkve posvećene Uspenju Bogorodice (Butorac 1938: 199). Gradnja ove crkve započela je 1777. i dograđena dvije godine poslije pod nadzorom protomajstora Nika Foretića, porijeklom iz Korčule.

Među više samostana i crkava katoličkih redova u Boki poznat je franjevački samostan i crkva Gospe od Milosrđa, na otočiću od Krtola. Godine 1800. napustili su ga franjevci. Sljedeće godine crkvu i samostan preuzeli su svećenici, kanonik Toma Marević i Nikola Nenada.

Slično se dogodilo i s benediktinskim samostanom u Budvi, koji će kasnije postati franjevački s crkvom sv. Marije Budvanske (Butorac 1938: 199). Dolaskom austrijske uprave prenamijenjen je u vojarnu, a samostanska crkva je napuštena.

Zaključak

Koncem osamnaestoga i u ranom devetnaestom stoljeću, hrvatske zemlje Istra, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka kotorska našle su se u sukobu interesa velikih sila Austrije, Francuske, Rusije i Engleske. Nakon pada Mletačke Republike, mirom u Campo Formiu, Boka kotorska došla je u sastav austrijske državne zajednice, a poslije pada hrvatske države Dubrovačke Republike, sve skupa ušle su u sklop Napoleonove Francuske. Poslije anarhična stanja i neizvjesnosti, stanovnici Boke kotorske i Dalmacije prihvatili su ulazak u Habsburšku Monarhiju i da budu u njezinu ugarskom dijelu u kojemu se nalaze Hrvatska i Slavonija. U

¹³ Zanimljivo bi bilo istražiti kako je prihvaćena Bradyjeva naredba u gradskom i seoskom društvu Boke kotorske.

svom pohodu kroz Istru, Kvarnerske otoke, Dalmaciju i Boku kotorsku te želje su u usmenom i pisanom obliku izražavali general Matija Rukavina, časnici i vojnici hrvatskoga porijekla u austrijskoj vojsci, napose istaknuti franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja, kaluđeri Pravoslavne crkve u Dalmaciji i ugledni pojedinci u Boki kotorskoj i Dalmaciji. S njihovim željama nije se slagao austrijski politički i vojni vrh, jer bi se time poremetila ravnoteža snaga između uže Austrije i Ugarske u Monarhiji.

Austrijske civilne i vojne vlasti ušle su u Boku kotorsku s obećanjem čuvanja mira i povlastica dijela Bokelja, koja su stekli u komunalnom sustavu mletačke države. Svrha je bila da se postupnom reorganizacijom uprave, sudstva i reformama uvede novi austrijski birokratsko-centralistički pravni sustav, koji su trebali provesti civilni povjerenici Thurn, Rinni, Steffaneo, Goëss i vojni povjerenik Matija Rukavina, napose Thomas Brady s istim ovlastima u Boki kotorskoj. Brady je imao zadatak čuvati socijalni mir i spriječiti strana posezanja prema Boki kotorskoj i Bokelja da se sjedine s Hrvatskom i Slavonijom u ugarskom dijelu Monarhije, a posebno onemogućiti crnogorskoga vladiku Petra I. da se sjedine Crna Gora i Boka kotorska. Zamjetno je tih godina prerastanje hrvatske etničke u nacionalnu svijest, što se očitovalo u težnji sjedinjenja Boke s Hrvatskom i Slavonijom. U tomu treba vidjeti začetke pretpreporodnoga razdoblja u Boki kotorskoj.

Za prve austrijske okupacije Boke dolazi do razvoja pomorstva, koje ometaju francuski i engleski gusari te su venecijanske vlasti morale uvesti karantene brodova, osoblja i robe koji dolaze iz Boke, Dubrovnika i Korčule, zbog pojave zaraze u turskoj Albaniji. Kmetski odnosi ostaju, jer austrijskim vlastima nije bilo u interesu njihovo raskidanje. Na bokeljskom selu nema poboljšanja u poljodjelstvu i stočarstvu.

Na prostoru Boke kotorske našli su se pripadnici dviju crkava, katoličke i pravoslavne i triju kultura i civilizacija. U novom političkom ozračju i svakodnevnom susretu različitih mentaliteta, načina i pogleda na život, postupno se stvarao novi suživot, međusobno kulturno i civilizacijsko bogaćenje i navikavanje na moguće zajedničko življenje.

POPIS LITERATURE

BECKER 1875

Ernest Becker, *Oesterreichische severzaltung 1850-1875*, Trst 1875.

BERITIĆ 1956

Nada Beritić, „Matutinovićev proces u Splitu 1793. godine“, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, IV-V, Dubrovnik 1956.

BRODMANN 1821

Giovanni de Brodmann, *Memorie politico-economiche della città e territorio di Trieste, della penisola d'Istria, della Dalmazia fu Veneta, di Ragusa e dell'Albania ora congiunti all'Austriaco impero*, Mleci 1821.

BUTORAC 1938

Pavao Butorac, *Boka kotorska nakon pada mletačke republike do bečkoga kongresa (1797-1815)*, Rad JAZU, knj. 264, Zagreb 1938.

ĐORĐEVIĆ 1914

Vladan Đorđević, *Crna Gora i Rusija (1784-1814)*, Beograd 1914.

LUKOVIĆ 1930

Niko Luković, *Postanak i razvitak trgovačke mornarice u Boki kotorskoj*, Beograd 1930.

MAŠTROVIĆ 1959

Vjekoslav Maštrović, „Razvoj sudstva u Dalmaciji u 19. stoljeću“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Prilog sv. IV, V, Zadar 1959.

MAŠTROVIĆ 1964

Vjekoslav Maštrović, „Brodarstvo Dalmacije u prvoj austrijskoj vladavini (1797-1806)“, *Pomorski zbornik*, knj. 6, 1964.

NOVAK 1940

Grga Novak, *Pokret za sjedinjenje Dalmacije s*

Hrvatskom (1797-1814), Rad JAZU, knj. 269, Zagreb 1940.

PISANI – ERBER 1885

Paul Pisani, „La Dalmatie de 1797 a 1815“, Paris 1893; Tullio Erber, „Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814“, *Programma dell' i. r. ginassio sup. di Zara 1885/86.*, Zadar 1885.

URLIĆ 1919

Šime Urlić, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do godine 1910, I dio do godine 1914*, Zadar 1919.

ZANINOVIĆ 1968

Mate Zaninović, „Nadzor škola u Dalmaciji do propasti Austro-Ugarske 1918.“, *Zbornik historije, školstva i prosvjete*, Zagreb 1968.

ZLOKOVIĆ 1962

Ignjatije Zloković, „Bokeljsko pomorstvo u Napoleonsko doba“, *Pomorski zbornik I-II*, Zadar 1962.

SAŽETAK

Prije pada Mletačke Republike 1797., Boka kotorska s Dalmacijom, Kvarnerskim otocima i Istrom našla se u sukobu interesa Austrije, Francuske, Rusije i Engleske za istočnu jadransku obalu. Nakon francusko-austrijskog primirja u Leobenu i mira u Campu Formiu, Boka kotorska pripala je Austriji. Nekoliko mjeseci 1797. vladalo je u Boki društveno previranje, pred mogućnošću da pripadnici imućnijega sloja ostanu bez povlastica stečenih za bivše Republike. Slobodoumniji su se radovali demokratskijem životu, poput onoga u Veneciji, poslije ukidanja Republike. Seljaci-kmetovi bili su u nadi mogućega ukinuća kmetstva. Austrijska vojska pod zapovjedništvom generala Matije Rukavine, Hrvata iz Like, ulazila je u Istru, Kvarnerske otoke, Dalmaciju i Boku bez otpora. Rukavina je proglasima i govorima u dalmatinskim i kotorskoj katedrali najavio mogućnost sjedinjenja Boke i Dalmacije s ugarskim dijelom austrijskoga Carstva u kojemu su Hrvatska i Slavonija. To je dobro primljeno u narodu Boke, koji je srdačno pozdravio ulazak austrijske vojske u bokokotorski zaljev, Kotor i Budvu, a to su potvrđivali i hrvatski časnici i vojnici u susretu s narodom.

Reorganizacijom uprave i sudstva u Boki, austrijske vlasti zaštitile su stečene povlastice Bokelja. Boka je s Dalmacijom činila upravnu i vojnu cjelinu s glavnim gradom Zadrom. Boka i Dalmacija imale su zajedničke civilne i vojne povjerenike, a to su bili R. Thurn, G. Rinni, M. di Carneio Steffaneo, T. Goëss i vojni povjerenik J. Rukavina. Boka kotorska imala je svoga civilnoga i vojnog povjerenika Thomasa Bradyja, koji je najviše zaslužan za njezinu reorganizaciju uprave i sudstva. Brady je branio Boku od francuskih pretenzija i nastojanja Crne Gore, na čelu s vladikom Petrom I., da se Boka kotorska sjedini s Crnom Gorom. Austrijske vlasti nisu dopustile sjedinjenje Boke i Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, jer bi se time poremetila ravnoteža snaga između Austrije i Ugarske u Monarhiji. Isto tako, nisu dopustile Crnoj Gori da se sjedini s Bokom. Za austrijske okupacije do 1806., u Boki su najbolje prošli pomorci, uz uvedene karantene brodova, osoblja i robe u Veneciji, zbog pojave zaraze u turskoj Albaniji. Tih godina najgore su prošli seljaci-kmetovi, jer austrijske vlasti nisu dopustile ukidanje feudalnih odnosa.

SUMMARY

Boka Kotorska During the First Austrian Administration

Before the fall of the Venetian Republic in 1797, Boka kotorska, together with Dalmatia, Kvarner islands and Istria, was the object of the conflict of interest of Austria, France, Russia and England for the eastern Adriatic coast. After the French – Austrian truce in Leoben and peace in Campo Formio, Boka kotorska was given to Austria. During the several months in 1797, there were social turmoils in Boka because of the possibility that the members of the wealthy class might lose the advantages acquired during the ex Republic. Those liberty-minded rejoiced the more democratic life, like the life in Venetia, after the cancellation of the Republic. The serfs were hoping for the cancellation of the serfdom. Austrian army under the command of general Matija Rukavina, a Croat from Lika, entered Istria, Kvarner islands, Dalmatia and Boka without resistance. Through the announcements and speeches in Dalmatian and Kotor cathedrals, Rukavina has hinted at the possibility of unification of Boka and Dalmatia with the Hungarian part of the Austrian empire which contained also Croatia and Slavonia. This was well received by the people of Boka, which greeted the entry of the Austrian army in the bay of Boka kotorska, Kotor and Budva. This was confirmed by the Croatian officers and soldiers in contact with the people.

Through the re-organization of administration and courts in Boka, the Austrian government has protected the privileges of the citizens of Boka. Boka and Dalmatia were the administrative and military entity with the capital of Zadar. Boka and Dalmatia had the joint civilian and military representatives: R. Thurn, G. Rinni, M. di Carneio Steffaneo, T. Goëss and military representative J. Rukavina. Boka kotorska also had the civilian and military representative Thomas Brady; he was responsible for the re-organization of administration and courts in Boka. Brady defended Boka from the French ambitions and the intention of Montenegro, ruled by vladika Peter I, that Boka kotorska should join Montenegro. Austrian government did not allow the joining of Boka and Dalmatia to Croatia and Slavonia, because this would offset the balance between Austria and Hungaria in the Monarchy. Also, they did not allow Montenegro to join with Boka. During the Austrian occupation until 1806, the best off were the sailors, because there was the quarantine for the ships, personnel and goods in Venetia because of the epidemics in Turkish Albania. The most severe impact of these years was felt by the serfs, because the Austrian government did not allow the cancellation of the feudal system.

Keywords: Habsburg Monarchy, Boka kotorska, first Austrian administration, social reforms